

Pregó del Corpus 2014

Senyor Don Carlos, Arquebisbe Metropolità de València, senyor rector i senyors col·legials perpetus del Real Col·legi del Corpus Christi, autoritats, Amics del Corpus, campaners, senyores i senyors:

Ibn Al-ABBAR va recitar cap al 1238 davant l'emir de Tunísia la seua famosa poesia:

*Veniu devers València amb els vostres genets!
Enllà, les nostres gents han caigut en desgràcia.
A les mesquites, ara esglésies, la crida a l'oració
s'ha fet toc de campanes. Quanta pèrdua!
Com reviure el passat? Només són que ruïnes
els col·legis aquells on tothom recitava l'Alcorà!*¹

El polític, historiador i literat nascut a Balansiya en 1199, que estava demanant l'ajut per recuperar la ciutat perduda, reconeixia el canvi de paisatge sonor que havia arribat amb els conqueridors cristians: les campanes, que cridaven a l'oració en compte de la veu dels muetzins, significava la incorporació de nou regne de València a la cultura cristiana i occidental, a la cultura europea.

És sabut que les tropes del rei portaren campanes petites, ja que no podia ser d'altra manera per temes de transport, de les quals alguna encara existeix, com aquella ara conservada en la sagristia del Convent de Sant Josep i Santa Tecla de Torrent, amb la inscripció tres vegades repetida "DE DAROCA"² o aquella altra, probablement de la mateixa època i anepígrafa, anomenada la campaneta dels Morts, utilitzada per a l'eixida de missa en el deambulatori de la Catedral de València³.

En tota l'Europa les campanes marquen, encara hui, el temps i el territori, i en menor part l'estructuració social i la protecció, incidint de manera diferent segons les diverses cultures cristianes. Així, els anglesos duïen que no hi ha probablement un ús més conegut de les campanes que la Nit i el Dia de Nadal:

*There is perhaps no use of church bells so widely known in Christian countries as the ringing of bells to announce the arrival of the Holy Day, and no other season of the year is so closely associated with bells as Christmas.*⁴

Curiosament, en la Catedral de València, no hi ha tradició de tocar les campanes per a la nit de Nadal, al menys des de mitat del segle XIX:

*A las doce de la noche se celebra la misa llamada vulgarmente del Gallo pero dicha misa no tiene señal alguno, ni tampoco al Alzar a Dios.*⁵

Per als francesos (i també per als belgues), les campanes són sobre tot importants en Setmana Santa, ja que se'n van volant a Roma, on el Papa les beneïx, i tornen al seu lloc la nit de Pasqua, tirant ouets i campanetes de xocolata pel seu pas:

La légende, dans certains pays catholiques et particulièrement en France, affirme

- 1 AL-ABBAR, Ibn *Cassida en Sin, al Rei de Tunísia* (1240ca) – Traducció de Josep PIERA - Poemes de l'orient d'Al-Andalus, Ed. 62, Barcelona, 1983.
- 2 Campana gòtica – Convent de Sant Josep i Santa Tecla – Torrent - <http://www.campaners.com/php/campana1.php?numer=1522> (consulta 11-06-2014)
- 3 Campaneta dels Morts - Catedral de Santa Maria – València - <http://www.campaners.com/php/campana1.php?numer=8410> (consulta 11-06-2014)
- 4 COLEMAN, Satis N. *The Book of Bells* – The John Day Company – New York 1938 – f. 18
- 5 AGUADO ROMAGUERA, Rafael *Cuaderno de todos los toques de campanas así ordinarios como extraordinarios que se tocan en esta Santa Iglesia Metropolitana de Valencia escrito por el campanero Rafael Aguado Romaguera en el año 1912* - "Campaners" n° 5 – València 1991 – f. 49

que, le soir du Jeudi saint, elles partent à Rome où le Pape les bénit. Le matin de Pâques, les cloches reviennent en carillonnant pour annoncer la joie de la résurrection du Christ. A Rome, elles se chargent d'œufs de Pâques qu'elles répandent à leur retour dans les jardins. Les enfants vont alors les chercher. Pour le voyage, les cloches se munissent d'une paire d'ailes, de rubans ou sont transportées sur un char.⁶

En el Cuaderno de Rafael AGUADO el toc de Pasqua es realitza, com era costum en aquell moment, el Dissabte Sant, al de matí, però tampoc és cap toc extraordinari:

Al Gloria de la Misa hace señal el Cimbailillo, y se hace un vuelo con las cinco mayores muy corto, pues sólo dura hasta el evangelio de la misa; seguidamente se deja caer y hace el primer toque a Víspera con la Bárbara y Catalina.⁷

La festa per excel·lència, el moment en el qual toquen totes les campanes no és per a nosaltres ni Nadal, ni Pasqua; és la Festa del Santíssim Corpus:

Esta fiesta... la que con mayor solemnidad se celebra en esta Santa Iglesia; alcanzó desde tiempos antiguos gran celebridad por el esplendor con que se celebran en este Reino y especialmente en esta Capital encarnando de tal manera en el carácter religioso de esta región, que es la fiesta clásica de los valencianos... no siendo las campanas las que menos parte toman pues todos los actos van acompañados del vuelo general.⁸

Parlarem per tant de les campanes i del Corpus, dels tocs extraordinaris de la catedral i de les parròquies, de la seua evolució al llarg del temps i també del moment actual, de felicitat recuperació.

En el famós pregó d'invitació a la processó general del Corpus de l'any 1355, s'anomena una campana de la Catedral, com element de crida, de reunió:

Ara ojats queus fa hom saber de part dels honrats justicies, jurats è prohomens de la ciutat de Valencia... com per lo molt reverent pare... lo Senyor Huch per la divinal miseracio bisbe de Valencia, è per los dits honrats justicies, jurats è prohomens novellament es stat statuit è ordenat, que cascun any daqui avant en lo dia de la festa del Corpus Christi... una general è solemnia processó per la ciutat de Valencia sia feta, en la qual sien è vajent tots los clergues è religiosos, è encara totes les gens de la gita ciutat, ab les creus de lus parroquies... dijous vinent per lo mati, com tocara lo seny major (a) de la Seu...⁹

Cal recordar que les campanes de la Catedral eren anomenades *senys* les cinc majors, justament aquelles que voltegen per a totes les festivitats anuals, mentre que les sis menudes eren anomenades *morlanes*. Actualment parlem dels sis *tiples* i de les cinc *grans*.

Per tant, ja des de la primera processó del Corpus s'anomenen les campanes, junt a la presència de tota la Ciutat: religiosos organitzats per les seues ordres, civils organitzats per

6 Origine des cloches de pâques <http://www.culture-generale.fr> (consulta 11-06-2014)

7 AGUADO ROMAGUERA (1912) f. 31 – Cal recordar que en temps d'AGUADO i fins al Concili Ecumènic II, durant la Quaresma es resaven les Vespres immediatament després de la missa conventual, de manera que l'ofici era una mica més llarg, però anaven a dinar a la mateixa hora de tots els dies. Això si, havien complert amb la molt antiga tradició de fer dejuni durant el dia, i menjar *després de Vespres*.

8 AGUADO ROMAGUERA (1912) f. 34s

9 Pregon con que se notificó al pueblo la procesion general del Corpus el año en que comenzó 1355 en VILLANUEVA, Joaquín Lorenzo "Viaje Literario á las iglesias de España" - Tomo II – Madrid en la Imprenta Real – Año de 1803 - Apéndice de Documentos f. 169s – La nota (a) dice *Seny mayor, la señal mayor, esto es, la campana mayor, que se tocaba á vuelo en las grandes festividades*. http://books.google.es/books?id=4H_vlQ2slesC (consulta:11-06-2014)

les seues parròquies, organisme municipal i Bisbe.

En la Consueta de la Seu de València dels segles XVI-XVII, a més dels tocs per a vespres, més extraordinaris de l'habitual, indiquen quan toquen les campanes durant la processó, amb un matís que hui ens sorprèn: el campaner o millor dit un dels campaners (normalment eren quatre) està part en la processó i part repicant:

A vespres fan senyal a les tres hores y aqueden a tres hores y mija lo primer toch, y, fet bon intervall, fan lo segon toch, com en les primeres vespres, tocant fins al tercer o quart psalm... Acabada completa, axí a les sis hores en la vesprada, parteix la professó del Corpus per a defora la Seu, per la volta acostumada... Les campanes toquen a l'eixir de la professó, fins que la custòdia és fora de la plaça de la Seu, y de les Corts y de la Deputació. E tornen a tocar quan comença a entrar per la Seu lo cap primer de la professó, ço és, los officis que van primers, après de les roques. Lo campaner porta la creu fins a les forques del Mercat, y lo segon servix per campaner per al tocar a l'eixir de la professó, ab los altres escolans que li ajuden. E de les forques fins a la Seu la torna la creu lo escolà de l'altar.¹⁰

Hi ha un canvi notable en la primera referència a les campanes i la processó del Corpus, on eren sols el senyal de crida, mentre que en aquesta Consueta les campanes toquen, repicades unes i oscil·lades les altres (el vol de les campanes arribaria un segle més tard, possiblement de la mà del Patriarca). El toc es realitza, per dir-ho d'una manera simbòlica, mentre la processó està a la vista del Campanar. Uns dirien que per protegir la sagrada comitiva dels perills que poden estar aguantant en torn al temple (els antics afirmaven que els dimonis i altres símbols malignes envolten la Catedral, amb ràbia per no poder entrar, i que volen desbaratar allò que entra o que eix; amb el toc continuat de les campanes aquest perill potencial no podria actuar). Clar que queda, com sempre, un altra possible interpretació: per a què tocar, si estan lluny de la Catedral i no senten les campanes...

El Canonge Theodosio HERRERA y BONILLA, dedica el Capítol *XIII y Ultimo* de la seua famosa Consueta a descriure el Campanar de la Catedral, les seues campanes i els seus tocs: *De la Torre del Micalete y sus campanas y modo de tañerlas en todas las funciones assi ordinarias como extraordinaria*.

Per a la festa del Corpus toquen les campanes de manera semblant a les altres festes anuals, amb l'excepció de les dues festes majors en aquell moment, que eren la Titular de la Catedral, la Mare de Déu de l'Assumpció i la Nit i el Dia de Nadal. Gran part dels tocs són els que han arribat als nostres dies:

La fiesta del Corpus doble de primera classe, con octaua, se tira la María; Maytines por la tarde, buelos ordinarios, y Prosesion Solemne. Este dia por la mañana no se toca el oficio, sino que en dando las ocho, se haze señal, y se toca al buelo, mientras la Missa de la Consagracion. No ay claustral ni sermon: Tampoco se toca la Queda, sino que en acabando la Prosesion, se toca la Oracion delas Almas, y este dia no se puede tocar a muerto hasta el siguiente y quando la Prosesion no se haze en su dia, por lluias, se trasfiere, y quando se haze, se tocan todos los buelos por entero, esto es como el dia propia dela dicha festiuidad.¹¹

Cal recordar que per a HERRERA els vols de campanes es limiten a les cinc majors, per motius musicals. En les processons va precedit del repic, què és justament la forma en la

10 MARTÍ MESTRE, Joaquim; SERRA ESTELLÉS, Xavier – La Consueta de la Seu de València dels Segles XVI-XVII – Estudi i edició del MS. 405 de l'ACV – Monumenta Archivorum Valentina – Facultat de Teologia San Vicente Ferrer – València 2010 – T. II - f. 147/150

11 Dr. Theodosio de Herrera y Bonilla, Maestro de Ceremonias de esta Santa Metropolitana Yglesia de Valencia – Consueta (31-07-1705) en <http://www.campaners.com/php/textos.php?text=1274> (consulta 11-06-2014)

qual es tocava en la Consueta del XVI:

*Los buelos se tocan con cinco campanas, que son la María, el Jayme, Manuel, Andres, y Uicente, no se tocan mas, porque ninguna de las otras dicen bien con estas; en siendo pues ora, ô se auisa con el cimbalillo, ô con la campanilla de la Escalera, y se alçan todas las çinco referidas campanas aun Tiempo, y se tocan al buelo como se acostumbra parandolas â su tiempo, si es buelo de hora se hazen cinco paradas que duran una hora, en las demas funciones, assi de Prosesiones Generales como de Claustrales, no ay tasa, sino que se toca proporcionalmente mientras dura la Prosesion, ô funcion. Enlas Prosesiones generales se tiene cuenta que assi como sale la primera Cruz, que es la de san Pedro, se comienza el repique, y este permanece hasta que sale la Cruz dela Iglesia mayor, y assí que comienzan â salir los graduados que uiene â ser quando mueue del Altar el Santissimo, reliquía, ô Santo se concluye el repique en seco, y no como los demas, y se mueuen las campanas al buelo, y se tiene cuydado al boluer la Prosesion, que al entrar en la Iglesia los señores Prebendados, y la reliquía se haze un buelo, y no se dexan caer las campanas que no se haya acabado toda la funcion dela Prosesion poniendo en ello cuydado los campaneros, como tambien en tener la gente preuenida para los buelos, y de auisarles quando sea menester, pues no saben ellos quando se ha de tocar.*¹²

Queda clar que comença amb el repic, per marcar l'inici de la processó, i que quan mou el Santíssim es voltegen les cinc grans, que no tornen a voltejar més que a la fi i entrada a la Catedral.

AGUADO introduirà la novetat, segurament inventada pel seu antecessor Mariano FOLCH, qui va ser 62 anys campaner de la Catedral, de voltejar totes les campanes:

De los vuelos de Campanas. *Los vuelos de campanas, según dice La Consueta, se tocaban todos sin distinción, sólo con las cinco mayores a saber: María, Jaime, Manuel, Andrés y Vicente excluyendo a las restantes llamadas triples por entender que no formaban con las mayores un buen conjunto armónico. No obstante después se introdujo la costumbre de tocarlas TODAS JUNTAS PRIMERAMENTE EN LA FESTIVIDAD DEL Smo Corpus y luego en los vuelos extraordinarios, habiendo notado con el tiempo y la costumbre de oírlas que no resultan desagradables, y bien la Bárbara no resulta armónica en el conjunto. Sin embargo en un Villancico llamado de Luminarias, que ya se explicará en su lugar, puede decirse que es el complemento.*¹³

Per als vols de les cinc grans, AGUADO còpia pràcticament a HERRERA:

Vuelos de Campanas con las cinco mayores en las Prosesiones *En siendo hora o en haciendo señal el Cimbalillo si es acto que éste ha de avisar, se levantan las cinco a un tiempo parándolas. Entonces empiezan a dar vueltas no por orden de tamaño sino por orden de sonido, que es el siguiente: la primera que empieza es el Vicente a este sigue el Jaime; después sigue el Andrés; luego el Manuel y por último la María. Este orden se guardará al empezar todos los toques o paradas en los vuelos que sólo toquen las mayores. Si el vuelo es de una hora de duración, se hacen cinco paradas y equivalen a dos vuelos: y si es ordinario sólo tres. En las demás funciones así de Prosesiones Generales como Claustrales, no hay tasa sino que se toca proporcionadamente mientras dura el acto. En las Prosesiones Generales se tiene en cuenta que así como sale la*

¹² HERRERA (1705) (ibídem)

¹³ AGUADO ROMAGUERA (1912) <http://campaners.com/php/textos.php?text=1301#26> (consulta 11-06-2014)

primera Cruz que antiguamente era la de San Pedro y ahora es la de S. Miguel, se comienza el repique, y este permanece hasta que sale la Cruz de la Iglesia Mayor. Así que comienzan a salir los Graduados que viene a ser cuando mueve del Altar el Santísimo, Reliquia o Santo, se concluye el repique en seo, esto es: donde se encuentre y se mueven las campanas al vuelo haciendo la primera parada. Luego se van haciendo paradas o sea toques como ya se indicará en cada procesión según la vuelta que haga sea más o menos corta o larga, hasta que entre la Procesión, que en algunos casos se hace la Última parada y en otros, aún se hace otra luego. Teniendo cuidado en ello el campanero como también en tener la gente que ha de tocar prevenida y avisarles cuando sea menester.¹⁴

Per a la festa del Corpus, AGUADO expressa tota la riquesa dels tocs i de la festa:

Fiesta del Santísimo Corpus *Esta fiesta que fue instituida por el Papa Urbano IV en 1263, en memoria de la institución de la Sagrada Eucaristía por Ntro. Señor Jesucristo y la que con mayor solemnidad se celebra en esta Santa Iglesia; alcanzó desde tiempos antiguos gran celebridad por el esplendor con que se celebran en este Reino y especialmente en esta Capital encarnando de tal manera en el carácter religioso de esta región, que es la fiesta clásica de los valencianos. Si solemnes son en los templos no lo son menos en las calles que con las alegres y típicas danzas y misterios entre ellos la Degolla y por último les Roques con su recorrido precedente a la Procesión Solemnísima son el complemento de tan Sagrada Fiesta; no siendo las campanas las que menos parte toman pues todos los actos van acompañados del vuelo general. La víspera al medio día vuelo de campanas con las cinco mayores al que como en todos los correspondientes de esta fiesta menos al llamada de Renovación, siguen todas las Parroquias terminando a la una menos cinco minutos. Por la tarde a Vísperas para el primer toque se hace con la Catalina en lugar de la Bárbara repicando con el Pablo, pues es la Única fiesta del año que, para los toques de coro se hace esta distinción. Al segundo toque vuelve a tocarse la Catalina repicando con el Pablo dejándola caer; y entonces se cierra el repique con el Pablo. Luego se levanta la María: en estando derecha se toca como es costumbre una campana con la campana mayor encollada y entonces se mueve la Bárbara repicando la Catalina siguiendo ya el toque como ya se indicó para Bisbal de primera clase. Lo mismo se tocará a Maitines. A laudes repique doblado y por la noche al Angelus vuelo con las mayores. Téngase siempre, en cuenta, que hay vuelo de campanas al Angelus del anochecer, se hace el señal que antecede con la Bárbara dando vueltas y repicando la Catalina; luego se deja caer la Bárbara se acaba el repique con la Catalina; se dan las tres campanadas del Angelus con la María y a la tercera empieza el vuelo.*

Día de la fiesta *Este día se hace el señal del Alba a las cuatro en punto de la mañana: se bandea la María hasta media ventana. En parando ésta se toca la Catalina dando vueltas repicando el Pablo cuyo toque dado el silencio de la hora y la argentina voz de la Catalina, resulta por lo alegre, muy propia para anunciar la alborada de tan solemne día: Seguidamente se toca el Angelus y a continuación el Vuelo con las once campanas, después de la primera parada se hace Villancico con la María y desfetes soltes con la misma. En pasando unos veinticinco minutos se hace segunda parada y luego de otro espacio igual se hace la tercera: en pasando la mitad del tiempo antes dicho se dejan caer todas las campanas.*

14 AGUADO ROMAGUERA (1912) <http://campaners.com/php/textos.php?text=1301#27> (consulta 11-06-2014)

*Vuelo a la Misa de Renovación. Este vuelo empieza a las ocho en punto de la mañana sin mediar señal alguna sino que en siendo hora se levantan todas las campanas y se hace una parada con Villancico y desfetes soltes con la María. A las ocho y veinticinco minutos poco más o menos se hace la segunda parada que consta del **Villancico con el Manuel** Este Villancico es el más armonioso de los que se hacen con estas campanas por ser las que mejor dicen entre sí. Se tiran primeramente Violante Pablo y Catalina casi juntas: en estando ya algo fuertes en dar vueltas, se tira el Manuel dos desfetes: se para y luego van parando los triples quedando con esto hecha la segunda parada. En parando un cuarto de hora se hace la tercera parada con todas las campanas deshaciendo vueltas para dejarlas caer diez minutos antes de las nueve. No se toca a coro pues los Sres. Canónigos terminada la misa y colocado en el altar el Santísimo Sacramento renovado bajan del Altar al Coro, y acto seguido se entona Prima. A este vuelo había costumbre en otros tiempos cuando la afición a las campanas era más general, acudir todos que en la juventud o durante los estudios habían sido asiduos a la torre, y era de ver confundidos en familiar reunión a sacerdotes, militares, abogados, médicos e industriales, con humildes artesanos contemporáneos de afición, felicitarse en tan solemne día y lamentar la ausencia de los que en el transcurso del pasado año dejaron de existir. Hoy de aquellos sólo queda uno que a pesar de su avanzada edad continua subiendo todos los años pues sin duda debe ser ya el Único superviviente, el propietario D. José Ferrández. (Falleció en Junio de 1915 a los 83 años de edad y estuvo al mencionado vuelo 10 días antes de morir subiendo también a la terraza como despedida pues tenía la triste idea de que era el último año. Por la tarde a coro toque de primera clase con la Catalina repicando el Pablo y al aquedar la María. A continuación del toque de coro se hace el señal a Cuarta de Procesión que como se dijo en otro lugar se distingue de todas las demás Procesiones haciendo dicha señal con el Manuel. Hasta la época presente se había tocado esta señal de Cuarta con el Andrés pero consultado el caso con la superioridad respecto a la gran solemnidad de esta fiesta, se aprobó fuese distinguida con mayor campana.*

Procesión Solemne Esta Procesión con ser todavía en la actualidad muy solemne puede decirse que habrá quedado por la mitad pues faltan la mayoría de los Gremios los cuales asistían llevando cada cual con ricas andas las imágenes de sus Santos Titulares, como también las numerosas Comunidades Regulares llevando también cada una la imagen de su Patriarca, Patrón o distinguido hijo de su Orden. A la hora señalada comienza a salir la Procesión. Van primero los pocos Gremios que ahora asisten con sus estandartes; siguen luego las cofradías y asilados con sus correspondientes imágenes siendo los últimos que preceden a los Reverendos Cleros Parroquiales los del Colegio Imperial de San Vicente Ferrer. Seguidamente sale la primera Cruz que es la de la Parroquia de San Miguel Arcángel y entonces comienza el repique, que dura mientras salen las demás Parroquias y empieza a salir el Excmo. Cabildo alternado con el brazo militar y Nobles de la Ciudad. Llegado el momento solemne en que baja del altar el Divino Sacramento se mueven las campanas al vuelo y de este modo entre el estruendo de las salvas de artillería del baluarte, la armonía de las músicas; las regias marchas de las trompetas el rumor de las campanas y el pueblo que respetuoso se postra, sale con la Majestad que es debida bajo las especies del Pan, Aquel que en el cielo adoran los Angeles y Serafines, Jerarquías y Potestades. La Procesión recorre la carrera siguiente: Sale de la Catedral por la puerta de los Apóstoles; sigue por las calles de

*Caballeros, Tros-Alt, plaza del Mercado: al llegar aquí la Sagrada Custodia, se hace la segunda parada. Sigue por las calles de Flasers, Porchets, San Vicente, Sangre, Bajada de San Francisco a la plaza de Cajeros. Al llegar a este punto se hace la tercera parada, que es un Villancico con el Manuel como el de la misa de Renovación o también suele hacerse el Villancico con el Andrés como en los vuelos de Luminarias. Sigue la Procesión por la calle de San Vicente, plaza de la Reina, calles de las Avellanas y Palau, a entrar en la Catedral por la puerta de la Almoina y entonces se hace la cuarta parada. Majestuoso y emocionante es también la entrada del Santísimo Sacramento después de recorrida la triunfal carrera. El órgano rompe el silencio con estrépito agradable y armonioso; todas las dulzainas y tamboriles reunidos en el coro, repiten con sus alegres voces el tema del sagrado Himno Sacris Solemnis; acompaña a este conjunto los timbales y clarines de la Ciudad, las campanas de la torre y las del Interior de la Iglesia; los Cleros colocados en dos alas entonan cada uno un verso diferente del Himno y en medio de esta general alabanza vuelve a ocupar su trono el Supremo Rey de cielos y tierra. Al dar el Excmo. Prelado la Bendición, se hace la última parada y luego se hace el Rincón. Al salir el Excmo. Ayuntamiento de la Catedral se dejan caer las campanas. No se toca la Queda pues en siendo hora se toca la oración de las Almas, si la procesión entra a las nueve.*¹⁵

MAS GADEA, escriu en 1978 un manuscrit (que data no obstant VI_VII_MXCMXX) introduint altres elements que ens serviran per comprendre millor la festa:

Festividad de Corpus Christi *La vispera a las 12 volteo de todas las campanas incluyendo la Catalina que solo se toca a esta festividad, villancico y desechas en la Ursula, el Violante, y/la/Maria la Catalina y la Maria. Al Ave-María el mismo volteo que a las 12 pero antes de empezar el mismo, se harán varias desechas en la Catalina repicando en el Pablo. El siguiente dia, Jueves de Corpus al toque de alba se moverá la Maria, y cuando esta quede parada se levantara la Catalina y se tiran varias desechas repicando en el Pablo. A continuación el correspondiente volteo como los anteriores. A las 8 volteo de todas las campanas a la misa de Renovación. Este volteo se toca de la siguiente manera: 1º una parada normal con villancico en la Ursula, Violante y CATALINA y la Maria. 2º en vez de parada en el momento de la Renovación un villancico muy "típico" con los triples Violante, Catalina, Pablo y el Manuel, y al terminar la Misa se hará la tercera parada.*

*A las 10 el vuelo de fiesta normal a si como el de las 12 y los de la tarde a la Procesión general. Al volteo de la Misa de Renovación no seguirán las parroquias, en cambio seguirán a todos los demás.*¹⁶

Hem descobert una de les característiques dels tocs de campanes de la festa del Corpus: la utilització de totes les campanes de la Catedral, per assenyalar la Festa Major, la més sonada i celebrada. Però MAS ens ha apuntat un altra característica, que José CRUZ ROMÁN descriu amb molta precisió, en un article en el qual plorava per la fi de les campanes i dels tocs manuals valencians:

Concierto en las torres. *Los demás toques de las campanas, los vuelos, el rebato, los clamores y las vísperas, los dobles de funeral y el repique de contrapunto, están, asimismo, muertos para Valencia. Hace quince años que empezaron a electrificarse los campanarios, por falta de campaneros profesionales. Se impuso la necesidad del motor que marcha con un pulsador y*

15 AGUADO ROMAGUERA (1912) <http://campaners.com/php/textos.php?text=1303#28> (Consulta 12-06-2014)

16 MAS GADEA (1978) <http://campaners.com/php/textos.php?text=1536#2.6> (Consulta 12-06-2014)

desde entonces las campanas ruedan monótonas sin alma ni vibración y sin posibilidad de encadenarse en la armonía de unas combinaciones que antaño convertían las torres valencianas en podios de conciertos, famosos en toda España, escuchados con delectación por centenares de buenos catadores, desde la orilla del río en la Alameda o desde distancias bien calculadas para que, al atardecer de una víspera de Corpus, por ejemplo gozara el oído la más singular sinfonía campanera que pudo escucharse nunca en ciudades españolas, saltarina aquí, con una gracia particular de sonidos distintos y briosos, desde la Catedral a San Valero y desde el Carmen a Santo Tomás. En su "dossier" ejecutivo, el tiempo moderno ha traído la sentencia inapelable para la música de los campanarios.

Por la pericia y el sentido artístico en el tocar de las campanas, los valencianos no tuvieron rival. Se realizaban diariamente toques muy diversos, porque el culto tenía en Valencia, de ordinario, una solemnidad que en otros lugares sólo se alcanzaba en días especiales. Había coro en cada parroquia, y eso ya provocaba llamadas de la torre y acompañamiento de toques característicos. Muy a menudo, también, se emparejaban dos o más torres en un lenguaje de armonías ya establecidas, con media docena de campanas en juego, volteando acompasadas a fin de dejar su exacto momento a la intervención del badajo grave que marcaba el golpe rítmico de aquel clamor metálico sabiamente graduado.¹⁷

Els "concerts de ciutat" que alguns, com l'amic Llorenç BARBER i altres deixebles seus, presenten com una novetat, com una manera de reconstruir la relació entre els habitants d'una ciutat, les seues campanes i la seua història, no són per tant cosa d'ahir, sinó que des de molt antic, probablement des de la conquesta cristiana de la ciutat, formen part de la doble expressió festiva i comunitària. Com apuntava MAS *l'avis a les parròquies* era innecessari a mig dia, però pertinent la resta dels tocs. Els antics campaners no necessitaven cronòmetres, ni mòbils, ni senyals lluminoses per coordinar-se: ja tenien prou amb el toc primer i darrer de la Catedral, per construir aquells concerts urbans que calia sentir de lluny, com hui en dia. Hi ha amables amics que ens asseguren que encara hui, a l'alba del Corpus o de les Mares de Déu dels Desemparats o de l'Assumpció, senten de ben lluny sonar les campanes de la Catedral, en un moment en el qual la ciutat encara silencia. La vespra, al mig dia, quan la Ciutat Vella era encara habitada, les campanes marcaven l'inici de la festa. Recordem que encara hui l'Església manté el calendari romà, o millor la manera romana de comptar les hores i els dies, per a les celebracions, i així, el dissabte de matí la missa correspon al dia, mentre que la missa vespertina no és que *valga per al diumenge*, és que ja és de diumenge, perquè la festivitat setmanal comença la vespra al migdia, i acaba el dia festiu a la mitjanit.

Per tant, al mig dia, quan el rellotge municipal, és a dir la gran campana Micalet tocava les hores, immediatament a continuació la campana Maria de la Catedral tocava – com ara – els tres tocs de l'Àngelus. I immediatament després les campanes de la Catedral, que ja estaven preparades, és a dir *boca per amunt*, ja iniciaven el *vol general*, és a dir començaven a voltejar. Les parròquies, és a dir els dotze grans campanars de la ciutat, *seguien la Seu*, o siga que a batallada de la Maria, ells tocaven la corresponent amb la seua campana major, i quan començaven a voltejar les campanes del Campanar Major, les altres eren alçades, i contestaven. El diàleg era, per tant, molt senzill: comença la Catedral, i a continuació, en una escala de valor *in decrescendo* seguien tocant els altres campanars. Nosaltres encara vam conèixer, cap al 1969, com en el Campanar del Salvador, els

17 CRUZ ROMÁN, José *El ocaso de las campanas* "Feriario" n° 34 – Mayo 1970 – En <http://www.campaners.com/php/textos.php?text=977> (consulta 13-06-2014)

campaners manuals esperaven no sols a que tocara la Catedral, sinó a que tocara també la parròquia de la qual depenien, Sant Esteve, per començar ells a tocar. I en aquell moment es produïa la Harmonia Total, el Concert de Ciutat, o més senzillament *el Vol General*, del qual participaven, escalonadament, tots els campanars urbans. *Vol general* que no volia dir que tocaren totes les campanes de tots els campanars, sinó que tots els campanars aportaven una o diverses campanes, segons la festa i les tradicions locals per construir eixe concert global, eixe *Vol General*. Per al capvespre, com l'horari era variable (de fet el campaner de la Catedral tocava cada dia l'Àngelus del matí i de la nit en el moment exacte en el qual el sol emergia o s'enfonsava en la terra) es feia abans, com ara fem, un toc especial amb la Bàrbera voltejant i repicant la Caterina, que el dia del Corpus era marcat pel vol de la Caterina, la més antiga campana en ús de la Corona d'Aragó, que excepcionalment volteja aquest dia. *L'avís a les parròquies* suposava aquella coordinació de manera que tots començaren al mateix temps, i anaren acabant cadascun al seu ritme. Era una manera aparentment caòtica, però molt harmoniosa: cada parròquia, cada campanar, aporten les seues veus, al mateix temps, per construir una emoció compartida, una actitud comú davant la festa... o davant el dol. Es seguien estrictes regles, que volien representar eixa *Harmonia Mundi*. Així el Vicari General MATHEU comunica per al 9 d'octubre del 1754

*Ordena el Ilustrissimo, y Reverendissimo Señor Arçobispo, y su Cabildo, à todos los Curas, y Superiores de las Parroquias, Conventos, y Monasterios de dentro, y fuera de la Ciudad; Que en el dia 9. de Octubre en la tarde del corriente año 1754. hagan tocar las Campanas à muertos, quando oyèren que la Iglesia Metropolitana tocàre el Clamorèo general, y no antes. Continuandose estos toques de Campanas por nueve dias, à las horas del Alva, à medio dia, y primeras Oraciones, en que harà la Seo el Clamoreo general, y no antes. Advirtiendò, que en las Iglesias que tienen Campanas para hacer entrada, no la hagan hasta que la Iglesia Mayor aya empezado à hacerla; y que las demás Iglesias que no tienen Campanas para hazer entrada, que no empiecen à tocar las Campanas hasta que la Seo aya concluido la entrada, y empieza el Clamorèo general, y despues las toquen todo el tiempo que las tocàre la Iglesia Mayor, segun es costumbre hazerse en muerte de Señores Reyes. y se encarga que en esto no aya olvido, ni omision.*¹⁸

Tornant al Corpus, el vol general es tocava la vespra a migdia, a poqueta nit, a l'alba (que en aquells moments era a les quatre del matí, que seria l'equivalent de les sis actuals), al migdia i per a la processó general. Aquesta processó general era *transmesa en directe* de la següent manera. Com ja assenyalaria AGUADO, es tocava una campana de les majors (aquell *seny major* que aplegava a la gent en la primera crida del Corpus) que en el seu moment fou substituïda pel Manuel, la campana mitjana, la segon en volum de les *cinc grans*:

*A continuación del toque de coro se hace el señal a Cuarta de Procesi3n que como se dijo en otro lugar se distingue de todas las demás Procesi3nes haciendo dicha se3al con el Manuel. Hasta la 3poca presente se hab3a tocado esta se3al de Cuarta con el Andr3s pero consultado el caso con la superioridad respecto a la gran solemnidad de esta fiesta, se aprob3 fuese distinguida con mayor campana.*¹⁹

En el moment de l'eixida de la processó, el *Repic* marcava l'eixida de la Creu, la qual és per cert també acompanyada amb una melodia pròpia de la dolçaina i el tabalet. Acabat el repic, les campanes eren posades cap amunt, i eixe era el senyal perquè les parròquies i altres

18 MATHEU, Vicario General [Toques por la muerte del Señor Rey](http://www.campaners.com/php/textos.php?text=6023) – València 09-10-1754 – Biblioteca Valenciana - <http://www.campaners.com/php/textos.php?text=6023> (consulta 13-06-2014)

19 AGUADO ROMAGUERA (Ibídem)

campanars alçaren la seua o les seues campanes corresponents.

En el moment de l'eixida de la processó es repetia el concert del mig, encara que anomenar *concert* al vol general és una falta de consideració: un concert és el toc de campanes, o de qualsevol instrument o peça musical *fora de context*: des d'una missa de rèquiem a un repic de campanes. Pel contrari, el vol general, el toc de les campanes en el seu context, unia ni més ni menys a tota la ciutat en un sol cor, convertia la ciutat vella en la major sala de música, tocant tots a la vegada per transmetre eixa idea d'unitat i de comunitat global, sempre a partir de les pròpies característiques de cada campanar, de cada comunitat local. Després, cadascun dels campanars de pas, especialment Sant Bertomeu, Sant Nicolau, San Joan del Mercat, Sant Martí o Sant Esteve, marcaven amb un *villancico* el pas de la seua comunitat parroquial; després direm què vol dir això dels *villancicos*. Però cada campanar transmetia en directe el pas de la custòdia, de manera que es podia saber per on estava passant el Santíssim. Recordem que l'antic campanar primer de la consueva anònima del XVI duia la creu fins a *les forques del Mercat*, és a dir fins la plaça del Mercat. Aquest era un punt central de la processó, segurament per què es troba a la meitat del recorregut. En aquell moment quan feien *senyal* de Sant Joan, es repetia el *vol general*, que tornava a fer-se en el moment de l'entrada de la custòdia. Per tant, tres moments comuns: l'eixida, la mitat i l'entrada del Santíssim, i un coordinador comú: les campanes de la Catedral, per altra part ubicades aproximadament al centre del recorregut. Aquesta triple interpretació era completada per una triple resposta sonora; si en els temps antics es tiraven *morters*, que ara associem amb les pirotècniques carcasses, però que eren canons de ferro, carregats de pólvora i disparats amb una metxa: l'anomenat *engraellat* no era sinó un conjunt d'eixos morters. Després eixos morters foren substituïts per una bateria de canons militars, ubicada en el riu, i amb la qual es comunicaven mitjançant banderes i altres senyals òptiques: com és evident ni Internet ni els mòbils ni fins i tots els telèfons existien i probablement haurien sigut impensables i inconcebibles en aquells moments. Estem referint-nos al final del segle XIX, en el temps que Salvador GINER i VIDAL va escriure el seu conegut poema simfònic *Es xopà... hasta la moma!* Tot i que en alguns aspectes ja era una època de decadència de la processó, com ha assenyalat l'abans esmentat AGUADO, era el moment de la plenitud de les campanes, al menys fins als anys 15 o 20 en els quals ja deploraven – i també AGUADO, com hem vist - la falta d'interès de la gent, fins i tot per pujar a sentir les campanes.

Però si volem insistir en aquesta representació sonora global, repetida des de la vespra al migdia (*el vol general del migdia*), al fer-se de nit (*el vol general de l'Ave Maria*), a l'alba (*el vol general de l'alba*), al migdia (*el vol general del migdia*) i a la processó general amb els tres *vols generals* de la processó i el toc corresponent de cada parròquia tant per mostrar el pas de la seua comunitat parroquial per baix del campanar com per indicar la ubicació del Santíssim. Els *més generals*, si es pot dir aquesta expressió eren els de la vespra i del migdia, però en tots participaven tots, amb unes o altres campanes, o totes, segons les diverses tradicions locals.

Hem parlat de *Villancico*, en espanyol, i és una expressió que costa d'associar tant a les campanes com a la festa del Corpus. Ara associem *villancico* a les cançons de Nadal, que en valencià anomenaríem *Nadales* o *Nadalenques*. Res a veure en allò que estem contant. Anem a l'origen antic de la paraula per comprendre-la millor. En valencià, un *villancet* és una cançó amb tornada, allò que diríem en espanyol *una canción con estribillo*. I és que en el seu origen, aquesta poesia popular, de caràcter generalment amorós va evolucionar cap a uns continguts nadalencs, que segueixen la mateixa estructura: una tornada que es repeteix al final d'una sèrie de versos. Els goigs tradicionals a la Mare de Déu i als sants tenen l'estructura de villancet.

Els *villancicos* són segurament un invent del segle XIX, i molt probablement foren creats per Mariano FOLCH, l'antecessor d'AGUADO. Consisteixen en el toc de dos o tres campanes agudes, *els tiples*, i una de les campanes majors. En la Catedral hi ha quatre o cinc

diferents, però tots són amb els dos tiples, excepte per al dia del Corpus, en el qual toca també la *Caterina*. Els *villancicos* assenyalen les festes majors de la Catedral: les dos Mares de Déu (Desemparats i Assumpció) i el Santíssim Corpus Christi. Si per aquells sonen l'Úrsula i la Violant amb la Maria, per al Corpus s'afegeix la Caterina. El *villancico* es toca generalment després del primer vol, ja que en València no es diu *volteig* sinó *vol*; per això quan els campaners parlen espanyol diuen *un vuelo de campanas*.

Tornem al villancet: és una cançó amb tornada. En aquest cas la tornada es fa amb els *tiples apianats*, que vol dir voltejats a la mateixa velocitat, de manera que sonen junts. Eixos *pianos* es repeteixen dos o tres vegades al llarg del toc, mentre volteja pausada la Maria, i constitueixen possiblement la causa d'anomenar *villancico* al toc. En qualsevol cas, HERRERA no l'hauria aprovat, ja que els tiples *no dicen bien con las mayores*. I en qualsevol cas també no té res a veure amb Nadal, sinó a la forma de la composició, sempre associada als titulars (igual toc tenen o tenien les parròquies per als seus titulars).

Canviem radicalment de tema. O potser no. Es tracta d'associar la recuperació dels tocs manuals de campanes a la Ciutat de València, i per tant a la diòcesi de València i en conseqüència a la Comunitat Valenciana, al Santíssim Corpus Christi. Anem per parts.

L'any 1971 es va celebrar no recorde quin aniversari del present Col·legi del Corpus Christi, i van decidir que per a la Vuitava del Corpus, la festa principal d'aquesta santa casa, es tornaren a tocar les campanes. L'últim campaner havia sigut el mateix de la Catedral, Enrique PLA SOLER, que arribà a ser el campaner de la pràctica totalitat de campaners de la ciutat en els anys seixanta, però que cap a 1964 va tenir un bac en la sala de campanes de la Catedral i es va quedar molt afectat, perdent gran part de la seua mobilitat. En conseqüència s'electricaren eixe any o el posterior les campanes de la Catedral, mentre que les del Col·legi quedaren en silenci.

El 1971 el toc va ser organitzat per l'últim campaner tradicional en actiu de la ciutat de València, Enrique MARTÍN DIEGO, i la cosa va acabar molt bé, però sense possibilitats de repetició. Era un fet únic, interessant, però segurament irrepetible.

Per motius laborals, aquell any jo començava un llarg exili personal que em duria primer set anys a Zaragoza, i després una dotzena d'anys a Madrid. Però malgrat les dificultats i la distància, a partir de l'any següent, 1972, vaig organitzar any rere any el toc manual de les campanes per a la Vuitava. Cal dir-ho, els primers anys érem *Francesc i els seus germans i amics* els que tocàrem les campanes, com podíem, amb un gran esforç físic i mental. Però poc a poc se'n anaren quedant uns quants que tocaven no sols per amistat o per relació familiar, sinó per *afició*: el gran motivador dels campaners valencians. I així, als pocs anys ja parlàvem dels *Campaners del Patriarca*, una *marca de fàbrica* que fins i tot ens va servir perquè uns quants anys l'Ajuntament de la Ciutat ens encarregara que tocàrem al migdia del dia del Corpus. Cal dir que no li donaven massa publicitat a l'acte musical, i que sovint, durant eixos quatre anys, en la plaça només hi havia familiars o amics, que no cabien en la sala de campanes, molt més menuda que la de la Catedral.

I tocàvem – com seguint fent ara, 43 anys després – un vol la vespra, amb el corresponent *villancico* i la *desfeta* o vol en solitari de la campana major, per marcar la festivitat del Corpus, deixant caure les campanes per fer de matí un repic durant els *Alabados*; per la vesprada el toc de vespres o de *cor*, voltejant de nou *el Mauro*²⁰ o campana major i després amb *Alce* durant la Salve de les Completes, un primer vol en moure la custòdia dins la Capella, un altre vol curt (a vegades un *villancico*) quan passa baix de la tribuna del cor, un vol en el moment d'entrar al claustre, un altre més llarg quan torna a eixir, un altre curt quan torna a passar baix la tribuna, de manera que es fa un *villancico* final en el moment de la reserva del Santíssim. Als primers anys, que es comunicàvem com els antics amb un mocadoret des del cantonet del claustre superior (visible des del campanar), també fèiem

20 <http://www.campaners.com/php/campana1.php?numer=1351> (consulta 14-06-2014) Per cert, li diem Mauro, o millor el Mauro, però la seua inscripció no té res a veure: " + ecce # cruce m # domini # fugite # partes # adveri i + veri + leo + tribu + iuda" que és una típica oració de protecció contra tronades i altres enemics.

quatre parades més quan arribava als quatre cantons del claustre, però no sols era excessiu sinó que impedia que els cantors – i alguns anys la banda de música també – pogueren expressar-se sense el so més potent de les campanes²¹. Provàrem amb *walkie-talkies*, amb un altaveu connectat amb el cor, però ara la comunicació és per mòbil o fins i tot per WhatsApp. Quaranta i tants anys donen per a molt.

Vull recordar que els Campaners de la Catedral de València no toquem de manera continuada durant les processons, per exemple, o durant el *vol general del migdia*. No sols seria impossible físicament pel cansament físic, sinó també pel fàstic acústic. Per apreciar els tocs de campanes han de ser breus i variats, el campaner no pot avorrir ni avorrir-se tocant. Però sobre tot cal recordar que *els silencis formen part dels tocs* com ens recordava contínuament l'amic, company i tutor Pep GIMÉNEZ, que va tocar les campanes en la seua joventut ací en el Col·legi i que després quan tornarem a tocar, ens *tirava una maneta*, ensenyant-nos al mateix temps, i que va faltar el proppassat més d'abril.

Sense voler afegir massa dades personals, vull recordar que en aquells anys, primer en Zaragoza i després ja casat i en dos fills, vivint en Madrid, on estudiava Antropologia Social, mentre continuava treballant de mecànic de Telefònica, vindre a tocar la Vuitava era la referència personal i familiar anual: potser no veníem a Nadal, ni a l'estiu ni a les falles. Però la Vuitava era sagrada. I el toc era possible gràcies als amics i familiars que vivien també amb eixa referència anual: alguns venien des de Santander o des de Granada per a tocar les campanes del Col·legi.

L'any 1988, acabada de llegir la tesi doctoral en març, dedicada als tocs de campanes aragoneses, vam rebre la proposta de vindre a treballar, temporalment, per a la Conselleria de Cultura, com antropòleg. Això, que era inesperat, suposava no sols tornar a València, sinó modificar radicalment la residència, l'educació dels fills, la vida sencera. I així va ser.

Però el que no podíem esperar és que als pocs dies d'est en València, probablement els primers dies de maig, vam tenir una reunió amb la Delegació de Fires i Festes – que en aquell moment crec recordar que estava en la Llotgeta del Mercat, amb els primers Amics del Corpus, que potser encara no tenien eixe nom, i amb la presència animadora de *Josetxu*, José María REY DE ARTEAGA. I em van proposar que tocàrem en la Catedral eixe any, en què volien revifar la processó del Corpus, que passava per un moment crític. Per a nosaltres es tractava d'una gesta, pràcticament impossible. Si a penes podíem tocar les huit campanes del Col·legi, molt més menudes, com anàvem a intentar tocar les de la Catedral? I les vam tocar. No totes, perquè la Maria, la campana major, entropessava amb la finestra, el Vicent tenia la truja o contrapés trencat, faltava la tarima, hi havia una biga de ferro que impedia que voltejara la Caterina, la caixa de contactors de les sis campanes elèctriques impedia el vol de l'Arcís, no mecanitzat... Per posar un exemple: per tocar el Manuel, la campana mitjana, érem set persones... Ara la toquem dos, i si cal un a soles pot voltejar-la, amb solemnitat (és a dir, lentament).

També pareixia que el Corpus 1988 anava a ser una ocasió única de tocar manualment les campanes de la Catedral de València. Però després vingué el Nou d'Octubre 1998 (el 750 aniversari de la Conquesta de València), i tots Sants, i Nadal, i... fins ara. Els tres o quatre primes anys els campaners convivíem amb els motors de sis de les dotze campanes (en aquell moment, l'Eloi tornà al seu campanar de Santa Caterina uns anys més tard) però ja a partir del 1992 les campanes només es podien tocar manualment... fins ara.

No faré un panegíric de l'actuació dels campaners de la Catedral, organitzats els primers anys amb el nom de *Gremi de Campaners Valencians*, una denominació que ha calat en

21 Recordem que les campanes no fan *soroll*, mai en la vida, sinó que fan música potent, que de vegades ofusca per la seua potència i contundència. Per això els antics, molt savis, recomanaven que els tocs no foren mai massa llargs. Vegeu FABIÁN y FUERO, Francisco *Edicto sobre los toques de campanas* (30-09-1790) <http://www.campaners.com/php/textos.php?text=1026> (consulta 15-06-2014) en el qual mana que per a les festes més solemnes o principals, els tocs no han de ser amb totes les campanes i no han de passar de cinc minuts, i mitja hora uns altres cinc minuts i res més. Ho manava sota pena d'Excomunicació Major, però no pareix que li feren massa cas, fins i tot en la mateixa Catedral.

l'imaginari col·lectiu, però que ara ens anomenem *Campaners de la Catedral de València*, un nom més apropiat a la nostre principal funció.

Per tant, si l'origen del nostre toc manual anual va ser la Vuitava del Corpus del Col·legi, si l'origen dels tocs manuals de la Catedral va ser de nou el Corpus Christi de la ciutat, la nostra relació amb la Festa Grossa, o si voleu, la nostra dependència és innegable.

Hi ha una primera protecció de les campanes i dels tocs manuals, relacionada amb l'ordenança municipal contra la contaminació acústica:

Art. 15. Avisos sonoros. *Se prohíbe, con carácter general, el empleo en espacios públicos de todo dispositivo sonoro con fines de propaganda, reclamo, aviso, distracción y análogos, cuyas condiciones de funcionamiento produzcan molestias. Esta prohibición no regirá en los casos de emergencia o de tradicional consenso, tales como toques de campanario con motivo de fiestas, y podrá ser dispensada en toda la ciudad o en parte de ella por razones de interés general o de especial significación ciudadana. Dicha dispensa deberá ser explicitada en la autorización. ...*

Disposición adicional primera. *De conformidad con lo establecido en la disposición adicional primera de la Ley 7/2002, de 3 de diciembre, de la Generalitat Valenciana, de protección contra la contaminación acústica, la autoridad competente por razón de la materia a que pertenezca la fuente generadora del ruido o vibraciones podrá eximir, con carácter temporal, del cumplimiento de los niveles de perturbación máximos fijados en la presente ordenanza en determinados actos de carácter oficial, cultural, festivo, religioso, deportivo y otros análogos, y en particular quedan eximidos los siguientes actos tradicionales: ... En todos estos supuestos, cuando tradicionalmente conlleven la realización de toques de campana de carácter manual, se eximen del cumplimiento de los niveles de perturbación máximos establecidos, los citados toques, por su valor histórico y patrimonial, especialmente en el caso del Campanario de la Catedral de Valencia...²²*

La segona protecció, de major abast, té que veure amb la declaració de la Solemnitat del Corpus Christi com Bé d'Interès Cultural de Caràcter Immaterial. En la declaració es defineixen dos actors principals (l'Ajuntament i el Capítol de la Catedral) i tres actors secundaris: (els Amics del Corpus, els Dansants i Músics del Corpus i els Campaners de la Catedral de València). Sense fals orgull, creiem que la definició, en la redacció de la qual per cert vam participar molt activament, va errada. Els primers no són els actors principals sinó, amb paraula antiga, els *patrons*, és a dir les institucions necessàries. Però els tres altres som – i com és evident em considere part integrant – actors principals, sense els quals la Processó del Corpus, i tota la festa no seria igual. No entraré en disquisicions teològiques ni pastorals; no és la meua tasca. És evident que la Solemnitat i la processó del Corpus giren en torn al Santíssim Sagrament, i aquest és un fenomen de competència exclusivament eclesial. Però també és evident que la Ciutat – és a dir l'Ajuntament – és el patró necessari per finançar i posar els mitjans que fan possible la celebració. Però aquesta celebració, també és evident, no seria possible, sense l'aportació dels tres actors *secundaris* que hi participem.

Igualment, en la definició dels actes que conformen la celebració, s'hi inclouen els diversos tocs de campanes que sonen al llarg de la festa, des de la vespra fins a l'acabament de la processó general.²³ No hi ha per tant major vinculació possible entre els Campaners de la

22 AJUNTAMENT DE VALÈNCIA Ordenanza municipal contra la contaminación acústica - Texto definitivo aprobado en Pleno 30-05-2008. Publicado en el BOP de 26-06-2008 <http://www.campaners.com/php/textos.php?text=2876> (consulta 14-06-2014)

23 CONSELLERIA DE CULTURA I ESPORT DECRET 92/2010, de 28 de maig, del Consell, pel qual es declara Bé d'Interès Cultural Immaterial la Solemnitat del Corpus Christi de la ciutat de València

Catedral de València i la Solemnitat del Corpus, ja que som actors de la festa, és a dir *portadors de la tradició*, amb paraules de la UNESCO.

Una tercera declaració, que amplia la protecció dels tocs manuals de campanes de la Catedral de València és el Decret 111/2013, de 2 d'agost, del Consell, pel qual es declara bé d'interès cultural immaterial els tocs manuals de campanes en l'església parroquial de l'Assumpció de Nostra Senyora d'Albaida, en el campanar de la Vila de Castelló de la Plana, en la santa església catedral basílica de Santa Maria de l'Assumpció de Segorbe i en la santa església catedral basílica metropolitana de Santa Maria de València²⁴ que no té excessiva relació entre les campanes i el Corpus, però que augmenta la protecció d'un bé patrimonial tan fràgil com és qualsevol activitat immaterial, que depèn sempre de la voluntat de les persones, és a dir de les accions dels voluntaris, com és aquest cas.

La diversa legislació protectora dels tocs manuals de campanes de la Catedral de València dóna compte de l'estat de normalitat actual: en certa mesura les campanes estan vivint una època de plenitud com no la hi havia ni a principis del segle XX. Si AGUADO es queixa de que les tertúlies en la sala de campanes havien desaparegut pràcticament en 1912, cent anys més tard la sala s'ompli i no sols per al toc general del migdia del Corpus. Amb dues notables diferències: en primer lloc els campaners ja no són uns treballadors remunerats per part de la Catedral, sinó que són un grup de voluntaris que ocupa el seu temps lleure en investigar, tocar, mantindre i divulgar les campanes i els tocs de la Catedral. I la sala s'ompli amb poques més de cent persones (hi ha un màxim comptat de 105 persones al primer toc del migdia del Corpus del 2013. No sabem on podia posar més de dos-centes persones AGUADO en la sala de campanes, quan el recompte del 2013 ja apunta que no cap una agulla més. També és de veres que la tarima més alta podria permetre que algunes persones es posaren baix d'ella durant el toc, però la sensació d'opressió (no es podien posar dempeus) junt a la presència de gent en el centre de la sala, no dóna per a moltes persones més.

I si és de veres que el turisme aporta visitants, que puguen a veure el paisatge de la terrassa, i que sols poden entrar en la Sala de Campanes quan estan els campaners actuant, molt més efecte fa el resultat de la legislació protectora dels tocs manuals de les campanes. Als primers anys (final dels 80, primers 90) la gent es reia dels campaners dient que en el seu poble "ja estaven elèctriques". Però la mostra dels tocs diaris, amb tres campanes de la Catedral i altres tres més de cada província, totes les sis gòtiques i anteriors al 1492, durant l'Expo de Sevilla, va canviar la percepció. Els campaners, segons els visitants, ja no feien *tocs* sinó *concerts*, i amb eixa actitud respectuosa els visitants miraven – i miren – l'activitat dels campaners de manera molt diferent. Si a tot açò afegim els fullets del calendari anual, sempre amb algunes referències tant a la llei com a la descripció de les activitats dels campaners, i les explicacions orals que solem donar abans dels tocs, la percepció de participar en un concert, de ser part central, canvia i motiva als visitants, que sovint puguen ja mirant el calendari per coincidir amb algun dels més de quatre-cents tocs anuals, durant més de setanta dies que inclouen Solemnitats, Festes, diumenges d'Advent i de Quaresma, temps de Nadal entre altres.

Els campaners vivim la contradicció de ser professionals no remunerats amb molta dedicació. Som professionals en tant i quant no es poden tocar les campanes, sobre tot al vol, sense una formació adequada. Per això es fa una formació contínua als nou-vinguts, i per això s'ha fet algun curset obert al públic, que ha aportat nous entusiastes campaners. Professionals però no remunerats, voluntaris però formats. Aquesta responsabilitat

<http://www.campaners.com/php/textos.php?text=6316> (consulta 15-06-2014)

24 CONSELLERIA DE TURISME, CULTURA I ESPORT DECRET 111/2013, de 2 d'agost, del Consell, pel qual es declara bé d'interès cultural immaterial els tocs manuals de campanes en l'església parroquial de l'Assumpció de Nostra Senyora d'Albaida, en el campanar de la Vila de Castelló de la Plana, en la santa església catedral basílica de Santa Maria de l'Assumpció de Segorbe i en la santa església catedral basílica metropolitana de Santa Maria de València <http://www.campaners.com/php/textos.php?text=5882> (consulta 15-06-2014)

lliurement elegida és un gran repte però també una enorme satisfacció: l'alegria i l'orgull de ser responsable de mantenir, tocar i divulgar uns tocs i unes campanes que sense nosaltres no existirien. Igualment som els responsables, en tots els sentits, de les nombroses restauracions que s'ha fet, es fan i es faran en la sala de campanes i les altres sales del campanar: no sols aportem projectes, que després són degudament autoritzats tant pel Molt Illustre Capítol, titular del campanar i de les campanes, com per la Generalitat Valenciana, última instància en la conservació i protecció del patrimoni tant immaterial com material. També busquem el finançament, per mitjà de concerts en altres campanars (ara sí que són *concerts* ja que es toquen fora de context, per a les festes del poble o per Nadal), de subvencions, d'ajudes... L'Ajuntament aporta anualment una subvenció, que inicialment es justificava com el pagament pels tocs de les festes de la Ciutat i ara es motiva per la conservació del patrimoni immaterial de les campanes urbanes; en qualsevol cas gràcies a aquesta i altres ajudes, anem fent, poc a poc, per conservar un ric patrimoni, sempre car de mantindre.

A més, els campaners toquem des del present, no rememorant temps passats ideals, sinó des del moment actual. Per això no es *vestim* de manera especial (algú proposava túniques com els monjos medievals, o bruses industrials ara anomenades de llauradors, tan característiques del món faller): pel contrari nosaltres toquem amb la roba habitual, que equivaldria a la *roba típica actual*, és a dir allò que habitualment portem. La justificació és senzilla: no estem representant sinó re-presentant, tornem a fer presents uns tocs, un patrimoni immaterial, no des de la nostàlgia, sinó des de la presència i en el context actual. Però els Campaners de la Catedral de València no som mestres de res; només som gent que aprèn, practica i comparteix aquest apassionant món de les campanes valencianes, tocades a la nostra manera.

La divulgació no es limita als tocs de la Catedral, i tampoc les nostres activitats: hem tocat entre altres en la Basílica del Pilar de Zaragoza, al menys quatre vegades diferents, en Huesca, en Calahorra, per esmentar les catedrals més llunyanes. Però tenim sobre tot la pàgina Web, *campaners.com* una de les més antigues d'Internet, ja que està activa des del 1996, i compta amb prop de 200.000 fotografies, uns 1.000 vídeos, unes 600 gravacions sonores, 12.000 campanes estudiades, 6.000 campanars, 6.000 textos relacionats amb aquest món...

Per no fer-ho massa llarg, encara que quan parle de campanes m'entusiasme, voldria fer un parell de propostes per recuperar la *normalitat campanera* en la seua plenitud. En primer lloc, recuperar el toc nocturn del Micalet, la campana de les hores de la ciutat de València. Per culpa d'un veí, al qual li molesta la campana, encara que aquesta estava ja cinc segles abans que ells, tocant, la campana de les hores de la Catedral, la major campana de tota la Corona d'Aragó, aquella que sonava com el batec del cor de la ciutat, para des de la una fins les set del matí. El dret d'una comunitat a sentir-se informada de l'hora que és, el dret de milers de ciutadans, és substituït pel dret d'una persona que no pot dormir. Caldrà trobar una solució per recuperar el so nocturn, sense repetició com s'ha fet sempre, amb un sol cop de la campana dels quarts a la mitja, seguint el model del vell rellotge medieval d'aquest col·legi: una ciutat sense campanes és una ciutat morta, i la legislació sobre soroll ho permetria.

La segona proposta és més complexa, però també necessària: es tracta de recuperar el sentit comunitari dels tocs de campanes, l'antic *vol general*. Quan es van anar restaurant els distints campanars de la ciutat, nosaltres vam proposar que al menys el dia de Pasqua, el dia de Nadal, el dia del Corpus i el dia de la Mare de Déu dels Desemparats hi haguera un vol automàtic programat d'uns cinc minuts per a les dotze en punt. Es tractava de recuperar una part, mínima, del *vol general del migdia* que era molt més llarg i complex: tenia al menys tres *parades* o vols, i després de la primera es feien els *villancicos i les desfetes* quan tocava. Ara sols proposem quant menys un toc global al migdia. Però les distintes parròquies l'han desprogramat o el toquen abans de les dotze, i per tant abans de la

Catedral, oblidant aquell sentit comunitari. Si jo hauria de justificar eixe vol, que coincideix en la major part dels temples amb l'inici de la missa de dotze, jo justificaria el toc, que coincidiria amb el *Glòria* i un poc més, comunicant la immensa alegria que significa ser membres d'una comunitat més ampla, d'una ciutat que celebra globalment i comunitària, les grans festes del cicle litúrgic. Però sembla que no, que les campanes *molestes*. Jo crec que no han comprés el sentit de comunitat tan clar que tenien els antics, que fins i tot per al Glòria de la Resurrecció paraven les celebracions locals fins que sonara el Glòria de la Catedral, per tocar i celebrar junts, com un gran poble amb un sol cor. Possiblement la solució fóra, fins i tot en aquells campanars on es torna a tocar manualment, que cada volta són més en les parròquies urbanes, el toc de l'Àngelus seguint a la Catedral i el primer vol conjuntament, coincidint segurament amb el Glòria de la missa *de dotze*. I al menys un altre vol a l'acabament de la missa, de manera a unir-se cadascú al seu ritme, al toc global de la ciutat celebrant. I també tocaria jo al menys a l'eixida de la processó i quan passa – si passa per davant del campanar. És d'una enorme tristesa escoltar el silenci absolut de Santa Caterina i d'altres campanars quan passa el Santíssim o la Mare de Déu als seus peus. Possiblement, sense campaners manuals en les parròquies, siga impossible fer el toc global de les tres parades la vespra al migdia, al fer-se de nit, a l'alba, al migdia, a la processó. Però aquest mínim, a les dotze tocases, tots a la vegada, encara que comence també la missa (quin bon moment per parlar de la comunitat global, de la ciutat santa celebrant!), quan acaben les misses *de dotze* corresponents i també a l'eixida i al pas de la processó *general*. Per altra part cal recuperar la discreció; no cal que tots els tocs de totes les misses del dia del Corpus o de la Mare de Déu siguem en vol general; els antics no ho haurien fet i ho haurien reservat a la missa comunitària, a la missa *pro populo* que antigament tota església celebrava.

Possiblement allò que vaig descobrir en els últims campaners va ser aquest sentit comunitari, de participació global expressat a través les campanes, que en aquells anys ja es començava a perdre i ara està totalment oblidat de la memòria col·lectiva. Que les campanes, tocases manualment si és possible, ens ajuden a recuperar, a mostrar i a expressar aquella idea tan preciosa de una comunitat ampla que celebra *in uno Spiritu unanimes*²⁵, amb un sol cor, aquells grans dies que donen sentit a la seua vida en comú.

Vull finalment agrair als Col·legials Perpetus desapareguts i presents, al Molt Il·lustre Capítol de la Catedral de València, a la Ciutat o Govern Municipal, la possibilitat què ens han donat en quasi 45 anys de participar d'una manera o una altra, expressant a través de les campanes, millor que a través de les paraules, l'alegria de la Festa Gran, de la Festa del Santíssim Corpus Christi, alegria que no hauria pogut expressar sense la col·laboració benèvola de tants i tants campaners. I finalment però no els últims vull donar gràcies als Amics del Corpus, als que tant estimem des de dalt del Campanar, la possibilitat, el regal, l'honor d'haver pronunciat aquest pregó amb el qual s'inicien, justament el dijous del Corpus, les celebracions d'enguany, 2014.

Gràcies a tots, i que el llegat immaterial de campanes, danses, personatges i figures, que hem rebut dels nostres avantpassats passe als nets dels nostres nets tan bé o millor encara que nosaltres tractem de conservar-lo.

Moltes gràcies.

Dr. Francesc LLOP i BAYO

Antropòleg i campaner

25 Phil. 1:27